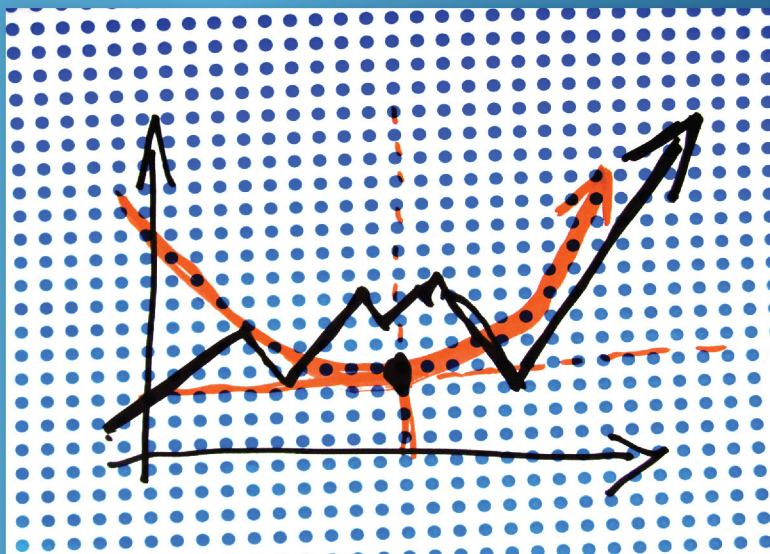

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

ISSN 1857-7628

ГОДИШЕН ЗБОРНИК 2009 YEARBOOK

ГОДИНА 1

VOLUME 1

GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF ECONOMICS

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2009
YEARBOOK

ГОДИНА 1

VOLUME I

UNIVERSITY "GOCE DELCEV" – STIP
FACULTY OF ECONOMICS

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ
YEARBOOK
FACULTY OF ECONOMICS**

За издавачот:
Проф д-р Ристо Фотов

Издавачки совет

Проф. д-р Саша Митрев
Проф. д-р Ристо Фотов
Доц. д-р Круме Николовски
Проф. д-р Трајче Мицески
Проф. д-р Милан Илиески
Асист. м-р Борјан Ѓоргиев
Асист. м-р Стеван Габер

Editorial board

Prof. Saša Mitrev, Ph.D
Prof. Risto Fotov, Ph.D
Ass. Prof. Krume Nikolovski Ph.D
Prof. Trajce Miceski Ph.D
Prof. Milan Ilieski, Ph.D
Assist. Borjan Gorgiev, MSc
Assist. Stevan Gaber, MSc

Редакциски одбор

Проф. д-р Ристо Фотов
Доц. д-р Круме Николовски
Проф. д-р Трајче Мицески
Проф. д-р Милан Илиески

Editorial staff

Prof. Risto Fotov, Ph.D
Ass. Prof. Krume Nikolovski Ph.D
Prof. Trajce Miceski Ph.D
Prof. Milan Ilieski, Ph.D

Главен и одговорен уредник

Проф. д-р Трајче Мицески

Managing & Editor in chief

Prof. Trajce Miceski Ph.D

Јазично уредување

Даница Гаврилоска-Атанасовска
(македонски јазик)

Language editor

Danica Gavrilovska-Atanasovska
(Macedonian)

Техничко уредување

Славе Димитров

Technical editor

Slave Dimitrov

Печати

Печатница „2-ри Август“ - Штип
Тираж - 300 примероци

Printing

„Vtori Avgust“ - Stip
Printing No 300

Редакција и администрација

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип
Економски факултет
ул. „Крсте Мисирков“ бб
п. фах 201, 2000 Штип
Р. Македонија

Address of the editorial office

Goce Delceva University – Stip
Faculty of Economics
Krste Misirkov b.b.,
PO box 201, 2000 Stip,
R. of Macedonia

СОДРЖИНА
CONTENT

Д-р Ристо Фотов	
Одржлив развој - императив на современиот свет	7
Д-р Ристо Фотов	
Анатомија на финансиската и економската криза во светот	18
Проф. д-р Трајче Мицески	
Очекуваното траење на животот во европските земји и нивната корелативна зависност со бруто-домашниот производ по жител	25
Проф. д-р Трајче Мицески	
Менаџмент филозофија на совршенство - лидерство со љубов	34
Проф. д-р Димитар Ефтимоски	
Видови претприемништво	44
Доц. д-р Круме Николоски	
Менаџмент на здравствено-информациски системи - од податоци, преку информации до знаење	52
Доц. д-р Круме Николоски	
Човечки ресурси во јавно-здравствениот систем - од адекватна работна сила до квалитетна здравствена заштита.....	68
Jollanda MEMAJ Assoc. Prof. Dr. Raimonda DUKA	
MPA Analysis of public expenditure on education in Albania	80
Evis Kushi, PhD 88	
Measuring asymmetric information in Albanian tourism	90
Трајко Мицески*, Петар Клетникоски**	
Заедничка аграрна политика на ЕУ	101
М-р Борјан Ѓоргиев	
Образованието и менаџментот на знаење - фактори за развој на човечките ресурси во економија базирана на знаење	109
М-р Златко Бежовски	
Матрица за е-бизнис настап на македонските компании и претприемачи	119

М-р Стеван Лазар Габер

Улогата на пактот за стабилност и раст во креирањето
на фискалната политика во Европската унија 132

Помлад асистент Марија Димитрије Гогова

Евидентни недостатоци во регулирањето на финансискиот сектор 143

К. Чабулева, Т. Мицески, Т. Јованов

Корелациона зависност меѓу живородени деца и склучени
бракови и живородени деца и разведени бракови во Р. Македонија 150

М-р Оливера Ѓоргиева-Трајковска

Електронското банкарство - поим и ризици 162

М-р Дејан Методијески

На „Долгата опашка“ во функција на туризмот 172

М-р Илија Груевски

Политиката на девизниот курс во услови на фиксен режим
при неговото формирање 179

Помлад асистент Марија Димитрије Гогова

Општите психолошки фактори на однесување на потрошувачите 195

Асистент м-р Елизабета Митрева, Љубица Стефановска, дипл.маш.инж.

Примена на методите и техниките за бездефектно
производство во проектирањето на систем на квалитет и
оптимизација на деловните процеси 202

М-р Стеван Лазар Габер

Значајноста на фискалните правила за имплементација
на стабилна фискална политика 213

М-р Љупчо Давчев

Проценка и менаџирање на државен ризик 220

Т. Јованов¹, Т. Мицески², К. Чабулева³

Корелациона зависност меѓу природниот прираст на
населението и живородени деца и починати лица во Р. Македонија 230

М-р Илија Груевски

Начини на одбрана од каматното влијание кај банките и другите
финансиски институции 241

Stojan Kocев MSc	
SIX SIGMA and CMMI APPLICATIONS and SYNERGY	253
Душан Миланов - Центар за кариера и развој, м-р Борјан Ѓорѓиев	
Стилот на донесување на одлуки како карактеристика на личноста која дава понатамошни насоки за развој на човечките ресурси	267
Љубица Стефановска, м-р Елизабета Митрева	
Проектирање на систем на мотивација - нужност во остварување на стратегијата и целите на компаниите	279
Помлад асистент Емилија Митева	
Технолошки развој на малите и средните претпријатија во PM преку програми за соработка со странски партнери	288
Помлад асистент Дарко Лазаров	
Странски директни инвестиции во Централна и Источна Европа	298
Помлад асистент Емилија Митева	
Улогата на Светска банка во светската економија	309
Марија Манева, Центар за односи со јавноста при УГД	
Маркетинг менаџмент во високообразовните институции	321
Дипл. психолог Билјана Герасимова	
Влијанието на степенот на образование, висината на личниот доход и областа на работа врз начинот на однесување при купување ...	329

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип, Економски факултет - Штип

М-р Стеван Лазар Габер

ЗНАЧАЈНОСТА НА ФИСКАЛНИТЕ ПРАВИЛА ЗА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА НА СТАБИЛНА ФИСКАЛНА ПОЛИТИКА

Abstract

The necessity to secure stable macroeconomic policy stimulates the countries through restriction on unproductive expenditures, especially in the segment of public debt, to focus on the implementation of healthy fiscal policy strategy. Certainly, to achieve this goal, fiscal policy it's not enough. Also, it needs coordination and harmonization with the creators of monetary policy. Therefore, this paper analyses the necessary criteria for creating suitable fiscal policy rules, as the opportunity to foresee some pragmatic alternative rules.

Key words: *fiscal responsibility, long-term sustainability, macroeconomic stability, deficit bias rules, expenditure rules*

Вовед

Секоја влада, односно политичка партија, има тенденција да води експанзивна политика, која во голема мера подразбира буџетско дефицитно финансирање. Покрај зголемувањето на даноците, како полесен пристап за финансирање на дефицитот, но далеку понепопуларен, емисијата на јавен долг или задолжувањето кај различни финансиски институции се јавуваат како најчесто применувани начини за обезбедување на дополнителни финансиски средства во буџетот. Оттука произлегува и потребата од воспоставување на одредени правила за контрола на фискалната дисциплина, кои во голема мера ќе го ограничат неодговорното политичко однесување, а кое има за цел одржување на макроекономската стабилност. Следствено на тоа, при конструирањето на правилата мора да се внимава на карактеристиките, како што се: транспарентност, управливост и применливост во политичкиот сегмент. Во почетокот на трудот се делумно разгледани и споредени правилата на кои функционира ПСР и правилото Gramm-Rudman во САД. Во тој поглед се прави дистинкција меѓу две општи групи на правила и тоа: дефицитни правила и потрошувачки правила за кои ќе се дискутира подолу во текстот.

Критериум за избор на правила за одржување на фискална дисциплина

Основната мотивација за секое правило на фискалната политика е да промовира стабилен економски раст преку контрола на акумулацијата на долгот. Како доказ за тоа, секој чекор во еволуцијата на буџетските правила на САД довел до слушање на лоши финансиски вести – од критериумот на креирање на конгресен буџетски процес во раните 70-ти до иницијалните т.н. Gramm-Rudman-Hollings правило на дефицитен лимит во средината на 80-тите, па сè до изгласувањето и рафинирањето на последната фаза на правилата во 1990, 1993 и 1997 година. Кога грижата за буџетот во доцните 90-ти се засенила со постигнување на суфицит, тогаш се намалил интересот за буџетски правила и се дозволило да им истече нивниот рок на примена.

Мотивацијата зад Пактот за стабилност и раст на ЕУ била објавена со извесни варијации на истата тема. Лидерите на земјите-членки на ЕУ цврсто верувале дека бенефитите на кредибилна заедничка валута можат да бидат одржани, единствено доколку сите земји-членки на Унијата истовремено постигнале фискален кредибилитет. Пактот за стабилност и раст бил дизајниран да делува против потенцијалната мотивација на секоја индивидуална земја-членка да ужива во буџетска слобода, притоа потпирајќи се на сите други да ја одржуваат неопходната фискалната дисциплина за одржување на институционален кредибилитет. Земјата „слободен јавач“ може да претпостави дека единствената централна банка за целокупната ЕМУ нема да ги зголеми каматните стапки со цел да го санкционира недостатокот на фискална дисциплина на страната на само една земја.

Сепак, покрај примарната мотивација, при креирањето на едно такво фискално правило, бара мултидимензионален избор. Постојат најмалку две битни цели: 1) долгорочна фискална одговорност и одржливост и 2) краткорочна макроекономска стабилизација.

Првата цел, **фискалната одговорност** е многу едноставно мерлива преку контрола на акумулацијата на долгот. Претпоставувајќи присуство на рационални финансиски пазари и економски актери, тој критериум мора да се продолжи во една предвидлива иднина, покренувајќи прашања поврзани за долгорочниот изглед и одржливост. Исто така, бара фискалните власти да имаат доверба во јавноста дека идните политички одлуки ќе бидат здрави и одговорни.

Во исто време, контролата над акумулацијата на долг треба да биде постигната при најмали можни трошоци на невработеност и економски недостатоци, едноставно за благосостојбата на популацијата во целина. Во екстреман случај, потребите на политиката да го пролонгира економскиот

пад може да се покаже како поразително на долг рок, односно ќе се зголеми залихата на долг, па дури и еднократно, постои можност да ги влоши приватните бизнис инвестиции, најмалку за одреден период, продолжувајќи го периодот за време на кој економските перформанси ќе се изедначат и фискалните дефицити и акумулацијата на долг ќе бидат поголеми од потребното.

Според тоа, постигнувањето на долгорочна одржливост бара воспоставување на кредибилитет со финансиските пазари и јавноста. За да се постигне долгорочна или краткорочна стабилизација е потребно фискалното правило да биде транспарентно и административно, во поглед на неговата тековна имплементација и неговата употреба, и да биде применливо во политичкиот домен. Правило кое е невозможно да се примени не може да го има посакуваниот ефект врз акумулацијата на долг, одржливоста и кредибилитетот. Исто така, кредибилитетот нема да може да се оствари преку дисциплинарен механизам, кој не е јавно прифатен како политички одржлив за одреден временски период. Никое фискално правило не смее да се вмешува во најбитните функции на државата во настојувањето за остварување на сите други долгорочни цели на јавниот сектор. Ова вклучува, меѓу другото, предвидливо финансирање и адекватно финансирање на јавните инвестиции.

Супериорноста на кое било правило врз основа на еден критериум, како резултат на мултидимензионалните цели на фискалните правила, не е доволно оправдување за негово усвојување. Ова е најверојатно вистинито со оглед на потребата за балансирање помеѓу макроекономската стабилизација, од една страна, и рестрикциите на долгот, од друга страна. Сепак, со оглед на реалните ограничувања, може да биде особено важно, како што се: администрирањето, кредибилитетот и политичката применливост. Секое успешно правило треба да биде демонстративно функционално и кредибилно, бидејќи голем дел од јавниот бенефит на фискалната одговорност произлегува од однесувањето на финансиските пазари.

Понатаму, секоја политика мора да има значителни предности во однос на секундарната цел на *стабилизацијата* за да ги отстрани недостатоците во однос на примарната цел на фискалната контрола, бидејќи контролата на долгот е функција единствено на буџетирањето, каде макроекономската стабилизација може да биде постигната преку монетарната и фискалната политика. Постои некоја разлика во поглед на економските околности помеѓу Европската монетарна унија, со нејзината централна банка и бројни фискални авторитети, и САД. Сепак, не треба да се претерува со оваа компарација, бидејќи 50-те држави во САД не се мали и се прилично разновидни, а земјите од ЕМУ со декади биле ограничени во нивните фискални и монетарни политики

преку трговијата и валутните аранжмани. Од ЕЦБ може да се очекува да одговори позитивно за неутрализирање на макроекономските шокови, кои се доволно силни да влијаат на поголем дел од ЕМУ, а ПСР обезбедува исклучоци кои може да се активираат доколку некој значаен шок треба повеќе да се локализира. *Според тоа, останува фактот дека до одреден степен монетарната политика може да носи најмалку еден дел од товарот на макроекономската стабилност, а фискалните правила треба експлицитно да се фокусираат на акумулацијата на долг.*

Од таа причина, фискалните правила треба да се оценуваат, покрај другото, и според нивната хармонизација со креирањето на здрава монетарна политика. Предвидливоста и стабилноста треба да бидат сериозно разгледани. Монетарните авторитети ќе бидат посамоуверени во донесувањето на важни одлуки, дали да се (не)делува, доколку можат да се осврнат на фискалниот процес да следи смирен и стабилен курс во фискалната политика. Од друга страна, фискалното правило, кое може да одговори на брзите промени во буџетската политика со ненадејни промени во фискалниот став, ќе го отежни креирањето на монетарната политика и ќе ги принуди монетарните власти ефективно да се натпреваруваат со креаторите на фискалната политика наместо да соработува со нив¹.

Во целина, изборот на фискално правило, како и формулирањето на самата фискална политика, бара перспектива и одлучност. Со тек на време фокусот треба да биде проширен и преку критериумот за креирање на политика. Оптималниот избор можеби нема да биде најдобар, според некој посебен стандард, но тој мора да ги балансира главните цели и да биде истраен при појава на стресни економски и политички услови.

Алтернативни фискални правила

Помеѓу бројните фискални правила кои биле употребени, постојат две широки класификации кои може да послужат како потенцијални модели: 1) правила засновани на дефицит и долг и 2) потрошувачки правила.

Правилата засновани на дефицит и долг т.н. **дефицитни правила** функционираат преку нумерички лимити на износот на годишниот дефицит – дали лимит деноминиран во поглед на валута, како на пример нула, или лимит поставен како процент од БДП. Примерите од овој вид на фискално правило го вклучуваат Пактот за стабилност и раст на ЕУ и системот на Gramm-Rudman-Hollings во САД (кој бил на сила од 1986 до 1990 година).

¹ Blinder (1982) ја разгледува оваа загриженост; Canzoneri et al. (2002) на оваа дилема ѝ дава помало значење

Системот на САД бил базиран на законски доларски дефицитни лимити постепено намалувајќи се кон нула, кои биле ревидирани само еднаш (за да се олеснат рестрикциите) пред истиот да бил заменет. Пактот за стабилност и раст поставува максимален дефицит од 3% од БДП.

Една од можните алтернативи во овој пристап е приспособување на дефицитниот лимит во согласност со економската состојба – на пример, да се постави дефицитен лимит како процент од потенцијалниот наместо фактичкиот БДП. Тоа ќе ги остави непроменети максималниот дозволив валутен фискален дефицит за земја во која е детерминиран пад на БДП под (или пораст над) непроменетата проценка на потенцијалниот БДП. Некои сметаат дека таквата модификација ќе биде подобрување во однос на фиксниот лимит како процент од БДП (иако ПСР веќе дозволува исклучоци за привремени растежи на дефицитите).

Клучна карактеристика на втората категорија на фискални правила - **потрошувачките правила** (или на кратко „трошковни правила“) е дека тие целат кон ограничување на политички наметнатите зголемувања во потрошувачката и намалувања на даноците, отколку директно да се фокусираат на дефицитот. Важно е да се нотира дека при конструирањето на термините „потрошувачки правила“ и „трошковни правила“ **не** треба да се запостават контролите на намалување на приходите во даночната политика. Во некои аспекти минатиот систем на САД бил најелaborиран модел. Тој користел лимити деноминирани во долари за годишно одобрени трошења со употреба на “pay-as-you-go” рестрикции врз вкупното трошење одлучено со перманентни одобрувања (најчесто за програми со важни импликации врз автоматската стабилизација) и **даноци**. Во САД за да успее правилото треба покрај трошоците да се вклучат и приходите. Некои други примери на трошковни правила користат лимити на целокупното трошење или на поширока област на трошење од тоа на САД. Тоа е, секако, политички избор кој го приспособува правилото според постоечките услови во разни земји и институции.

Втора карактеристика на американската верзија на трошковно правило е неговата *ex ante* ефективност, наместо *ex post*. Со други зборови, трошковното правило ги ограничува политичките акции и нивните идни ефекти, наместо да бара акција за исправка на нивните буџетски резултати евидентирани во претходната фискална година. Затоа наметнувањето на трошковни лимити ги ограничува усвојувањата во законската постапка, а примената на правилото PAYGO ги ограничува проценетите идни ефекти од промените на даночната политика и во задолжителните трошковни програми. Системот во САД користел т.н. “across-the-board“ кретења на трошоците, со цел да ги поправи политичките вишоци, кратко по нивното донесување.

Американската варијанта на потрошувачко правило била озаконета во почетокот на фискалната 1991 година, со цел да го замени претходното правило засновано на дефицит. Тоа останало во сила, откако било двапати изгласано кон крајот на 1992 година, период кога и било суспендирано. Сепак, тоа неколку пати било отфрлено преку законот во последните три години од неговата примена, по понудената помош во надминувањето на буџетските дефицити и остварувањето на суфицити кон крајот на 90-тите².

Табела 1. Алтернативни фискални правила

	Дефицитно правило	Циклично приспособено дефицитно правило	Трошковно правило
Фискална одговорност:			
Експанзија	Охрабрува поголем дефицит	Охрабрува поголем дефицит	Бара заштеда на суфицитот
Рецесија	Може да има потреба од помал дефицит	Може да има потреба од помал дефицит	Дозволува раст на дефицитот
Макроекономска стабилизација:			
Експанзија	Проциклично	Проциклично правило, но помалку од неприспособено дефицитно правило	Контрациклично, преку автоматски стабилизатори
Рецесија	Проциклично	Проциклично, но помалку од неприспособено дефицитно правило	Контрациклично, преку автоматски стабилизатори
Административност	Потешка верификација	Потешка верификација	Поедноставна верификација
Кредителитет	Поспорен статус	Поспорен статус	Потранспарентен статус
Јавни инвестиции	Можат да бидат заштитени	Можат да бидат заштитени	Можат да бидат подобро заштитени од дефицитните правила
Витални државни функции	Непостојано финансирање	Непостојано финансирање	Предвидливо финансирање
Монетарна политика	Потешка соработка	Потешка соработка	Поедноставна соработка

² Грешката на САД во следењето на сопственото правило не треба да се третира како својствен недостаток на ова правило, ништо повеќе од потребата да се обвини ПСР поради променливото однесување на поголемите земји-членки. Наместо тековната анализа да бара евалуација на алтернативните правила за нивните релативни вредности, разбирајќи дека “иако сите правила, вклучувајќи ги и оние пропишани со закон, се наменети да се применуваат стриктно и перманентно врз успешни влади, во практика тие се отворени за делумна интерпретација и откако ќе бидат сфатени можат да се ревидираат, суспендираат или укинат преку законска постапка“ (Kopits and Symansky, 1998, p. 8)

Резиме

Овој труд го потенцира најрелевантниот фактор при водењето на фискалната политика од кој зависи општата макроекономска слика во државата, а тоа се фискалните правила. Очекувано е и разбирливо дека монетарната политика е немоќна самостојно да ја постигне оваа цел, а без притоа да се хармонизираат активностите со другата, исто така важна, фискална политика. Поаѓајќи од тој аспект се потенцира улогата на фискалните правила во одржувањето на фискалната одговорност, како и на економската стабилност. Меѓутоа, присуството на само еден битен критериум при формулирањето на правилото нема да ги даде очекуваните резултати, односно треба да се земат предвид мултидимензионалните цели на фискалните правила. Како пример кој се користи при проучувањето на фискалните правила се зема случајот на САД, односно познатото Gramm-Rudman правило, кое поставува бројни дефицитни ограничувања на буџетската активност, и секако актуелната фискална рамка на ЕУ - Пактот за стабилност и раст. Освен тоа, во текстот се потенцираат двете најрелевантни категории на фискални правила: дефицитните и потрошувачките правила. Меѓутоа, покрај нив се посветува внимание и на алтернативните фискални правила со одреден краток увид врз различните ефекти од нивната примена. Сепак, констатирам дека доколку фискалните правила не се конструирани на соодветен начин, не се во согласност со постоечките економски состојби во државата и не се почитуваат, тогаш резултатите ќе бидат со негативни импликации.

Користена литература

- Blinder, A. (1982), “Issues in the Coordination of Monetary and Fiscal Policy”, in Proceedings of a Conference on Monetary Policy Issues in the 1980s, Federal Reserve Bank of Kansas City, 9-10 August, Kansas City, Kansas, United States.
- Buti, M. and G. Giudice (2002), “Maastricht’s Fiscal Rules at Ten: An Assessment”, paper presented to the CEPR/CREI workshop, 20-21 May, Barcelona, Spain
- De Grauwe (2003), “Economics of monetary union”, Oxford university press
- European Commission (2006), “Survey on Fiscal Rules and Institutions: Summary of First Results”, 4 April, Brussels
- Kopits, G. and S. Symansky (1998), “Fiscal Policy Rules”, International Monetary Fund Occasional Paper, No. 162, IMF, Washington DC
- Munchau, W. (2004), “Europe needs a strategy, not looser fiscal rules”, Financial Times, 24 May, London
- Wyplosz, C. (2005a), “Fiscal Policy: Institutions Versus Rules”, National Institute Economic Review, No. 191